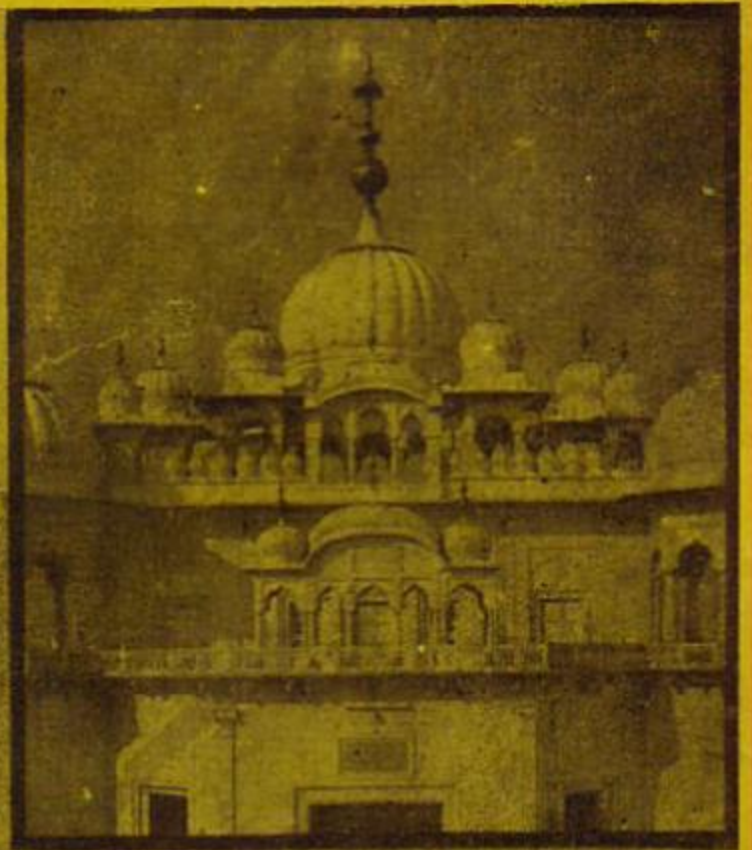

ਜਨਤਕ ਪੈਗਾਮ

ਜਬੈ ਬਾਣ ਲਾਗੇ
ਤਬੈ ਰੇਸ ਜਾਗੇ

ਸਤੰਬਰ '91

5/-

ਤਰਤੀਬ

1. ਪੀਉ ਦਾਦੇ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ	3
2. ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਅੰਦਰ ਉਠਿਆ ਸਿਆਸੀ ਜਵਾਰਭਾਟਾ	4
3. ਬੁੱਕਲ ਅੰਦਰਲੇ ਮੱਧ ਦੀ ਨਵੀਂ ਚਾਲ	8
4. ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਅੰਦਰ ਹਿੰਦੂ ਤਹਿਜੀਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ	9
5. ਉਡਵਾਇਰ ਤੇ ਰਿਬੇਰੋ ਦੀ ਸਾਝੀ ਹੋਣੀ	10
6. ਅਦਾਲਤਾਂ 'ਤੇ ਕਸਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਪੁਲਸੀ ਸ਼ਿਕੰਜਾ	12
7. ਨਵੇਂ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ ਖਤਰਨਾਕ ਸਲਾਹ	13
8. ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਲਿਬਰੇਸ਼ਨ ਫਰੰਟ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਚੰਦਰ ਸ਼ੇਖਰ ਦੇ ਨਾਂ ਖੁਲ੍ਹਾ ਖਤ	15
9. ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ	17
10. ਅਜਕੇ ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਅਰਥ	19
11. ਜਕਰੀਆ ਖਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਅਡਲ ਖਾਲਸਾ	22
12. ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਟ, ਜਮਹੂਰੀਅਤ, ਰਿਜ਼ਰਵੇਸ਼ਨ	28

ਸਪਾਦਕ : ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ

ਸਲਾਨਾ ਭੇਟਾ : 50 ਰੁਪਏ

ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਲਈ ਸੰਪਰਕ ਪਤਾ :—

ਨਵਦੀਪ ਸਿੰਘ ਬਿੱਟੂ,

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ: ਸਕਰੰਦੀ,

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੰਗਰੂਰ 148026

ਮਾਲਕ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਨਵਦੀਪ ਸਿੰਘ ਬਿੱਟੂ ਨੇ ਜੇ. ਜੇ.

ਪਰਿਟਰਜ਼ ਲੁਧਿਆਣਾ ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ।

○ ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮ ਅਜੇ ਵੀ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਘਟਾ ਕੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ 'ਸ਼ਿਕਾਰ' ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਜੁਝਾਰੂ ਸਿੰਘ ਕਿਥੋਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਿਆਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਇਕ ਘੋਗੜ ਭਲਾ ਬਾਜ਼ ਦੀ ਝਪਟ ਅਤੇ ਪਰਵਾਜ਼ ਦਾ ਕੀ ਬਾਹ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? (ਸਫਾ 10)

○ ਸਿੱਖ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਮੂੰਹ ਦਿੱਲੀ ਵਲੋਂ ਫੇਰ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਵਲ ਕਰਨ ਦੀ ਇਹ ਚਾਲ ਉਸ ਹਿੰਦੂ-ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਰੋਧੀ ਫਿਰਕੂ ਮੁਹਾਜ਼ ਦੇ ਮੋਹਰੇ ਬਨਾਉਣ ਦੀਆਂ ਖਤਰਨਾਕ ਸੋਚਾਂ ਪਾਲਦਾ ਹੈ। ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਤਕੜਾ ਹਿੱਸਾ, ਖਾਲਸਈ ਚੇਤਨਾ ਤੋਂ ਕੋਰਾ ਹੋਣ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕਾਰਨ ਇਸ ਹਿੰਦੂ-ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ਸਫਾ 8)

○ ਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕੌਮਾਂ ਅੰਦਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਦੀ ਸੁਰਤ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਭਰਪੂਰ ਅੰਗੜਾਈਆਂ ਲੈ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਅੱਜ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਅੰਦਰ ਵਾਪਰਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਭਲਕੇ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਵਾਪਰ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਹਵਾ ਅੱਜ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਅੰਦਰ ਵਗ ਰਹੀ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਭਲਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਜੂਹਾਂ ਅੰਦਰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇਹ ਵਹਿਣ ਅਰੁਕ ਤੇ ਅਮੋੜ ਹੈ। (ਸਫਾ 4)

ਪੀਊ ਦਾਦੇ ਕਾ ਖਜ਼ਾਨਾ

ਬਧਾ ਚਟੀ ਜੋ ਭਰੇ, ਨ ਗੁਣ ਨ ਉਪਕਾਰੁ

ਸੇਤੀ ਖੁਸੀ ਸਵਾਰੀਐ, ਨਾਨਕ ਕਾਰਜੁ ਸਾਰੁ

ਜੋ ਮਨੁੱਖ (ਲੋਕ ਲਾਜ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਧਰਮੀ ਅਖਵਾਉਣ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਭੱਲ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਖਾਤਰ) ਕੋਈ ਕੰਮ ਬੱਧਾ-ਰੁੱਧਾ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਦਿਲ ਦਾ ਰੁਖ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਹੈ, ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮੀ ਅਖਵਾਉਣ ਲਈ ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਆਦਿਕ ਕਰਦਾ ਹੈ) ਉਸ ਦਾ ਲਾਭ ਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ। ਉਹੀ ਕੰਮ ਸਲਾਹੁਣ ਯੋਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਨ ਦੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਨੀ ਚਲਣੁ ਜਾਣਿਆ, ਸੇ ਕਿਉਂ ਕਰਹਿ ਵਿਥਾਰ

ਚਲਣ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਨੀ, ਕਾਰਜ ਸਵਾਰਣਹਾਰ

ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਖਿਲਾਰੇ ਨਹੀਂ ਖਿਲਾਰਦੇ (ਭਾਵ ਮਨ ਨੂੰ ਜਗਤ ਦੇ ਧੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਖਿਲਾਰ ਦੇਂਦੇ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਮੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਮੱਲਦੇ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਥੋਂ ਆਖਰ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਿਰੇ ਦੁਨੀਆਵੀ ਕੰਮ ਨਜਿੱਠਣ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ (ਇਥੋਂ ਅੰਤ) ਚਲੇ ਜਾਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਭੀ (ਮਨ ਵਿਚ) ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਂਦੇ।

ਰਾਤਿ ਕਾਰਣਿ ਧਨੁ ਸੋਚੀਐ, ਭਲਕੇ ਚਲਣੁ ਹੋਇ

ਨਾਨਕ ਨਾਲ ਨਾ ਚਲਈ, ਫਿਰ ਪਛੁਤਾਵਾ ਹੋਇ

ਜੇ ਸਿਰਫ ਇਕ ਰਾਤ ਦੇ ਨਿਰਬਾਹ ਦੀ ਖਾਤਰ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰੀਏ ਤੇ ਅਗਲੇ ਭਲਕ (ਉਥੋਂ) ਤੁਰ ਪੈਣਾ ਹੋਵੇ (ਤੁਰਨ ਲੱਗਿਆ ਉਹ ਧਨ) ਨਾਲ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਬੜੇ ਹੱਥ ਮਲਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਉਪਰਲੇ ਦੋ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਬੋਝ-ਵੱਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣੀਆਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ, ਜਾਇਦਾਦ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਪਰ ਸਾਡਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਇਸ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਆਰਥਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਿਥੇ ਨੁਕਸ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਆਦਰਸ਼ ਤੇ ਤੁਰਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ।

ਮਨ ਹਠਿ ਤਰਫ ਨ ਜਿਪਈ, ਜੇ ਬਹੁਤਾ ਘਾਲੇ

ਤਰਫ ਜਿਣੈ ਸਤ ਭਾਉ ਦੇ, ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰੇ

(ਰੱਬ ਵਾਲਾ) ਪਾਸਾ ਮਨ ਦੇ ਹਠ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰੇ। ਉਹੀ ਮਨੁੱਖ (ਇਹ) ਜਿੱਤਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨੇਕ ਨੀਅਤ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ।

(ਇਹ ਚਾਰੇ ਸਲੋਕ ਸੂਹੀ ਦੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੩ ਦੀ ਪਉੜੀ ਨੰ: ੭ ਨਾਲ ਦਰਜ ਹਨ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਚਾਰੇ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਲਾ ਕ ਪੜਿਆ ਜਾਵੇ) ਤਾਂ ਭਾਵ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਲਗਨ ਮਾਇਆ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਵੱਲ ਰਹੇ, ਸਦਾ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖਾਤਰ ਦਾਅ ਨਾਲ ਦੌੜ ਭੱਜ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਪਰ ਲੋਕ-ਵਿਖਾਵੇ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਪੁੰਨ-ਦਾਨ ਕਰ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਧਾਰਮਕ ਕੰਮ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕੰਮ ਨਿਰਾ ਡੰਨ ਭਰਨ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਸੁਆਰਥ ਵਾਸਤੇ ਮਨ ਦੀ ਵਾਗ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰੇ ਦਿਸ਼ਤ ਧਾ-ਸਕ ਕੰਮ ਵੱਲ ਬਦੋਬਦੀ ਮੜਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਅਸਲ ਤਰ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਵੱਲ ਹੀ ਖੜਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਧਨ ਜੋੜਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਚਰਨ ਦਾ ਪਿਆਰ, ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਟਕ ਸਕਦੇ। ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਬਣਾਣੀਆਂ, ਮੱਲਾਂ ਮਲਣੀਆਂ ਅਤੇ ਧਰਮ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਸਾਝ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ।

[ਪ੍ਰੋ: ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਸਟੀਕ ਪੰਨਾ, 91 ਤੋਂ 94]

ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਅੰਦਰ ਉਠਿਆ ਸਿਆਸੀ ਜਵਾਰਭਾਟਾ

ਜਦ ਅਕਤੂਬਰ 1917 ਵਿਚ ਲੈਨਿਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਰੂਸ ਦੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਜ਼ਾਰਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਤਖਤਾ ਉਲਟਾਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਮਾਨੋਂ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਅੰਗੜਾਈਆਂ ਲੈ ਉਠੀ ਸੀ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਸਿਆਸੀ ਭੂਚਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। “ਕਿਰਤ” ਵੱਲੋਂ “ਸਰਮਾਏ” ਉੱਤੇ ਫਤਹਿ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਦਰ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਕਾਰਨਾਮਾ ਸੀ।

ਪਰ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪਹਿਚਾਣ ਲੈ ਕੇ ਜਨਮੇ ਇਸ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਜਲਦੀ ਹੀ ਮੱਧਮ ਪੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਰੂਹ ਤਾਂ ਜੰਮਦਿਆਂ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨੀ ਗਈ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ, ਸਮਾਂ ਪੈਣ ਨਾਲ, ਇਸ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਦੇਹ ਗਲਣੀ ਸੜਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਰੂਹ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਇਹ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ “ਪਿੰਜਰ” ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦਾ ਫਾਲਤੂ ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਅੰਦਰ ਪਿਛਲੇ ਹਫਤੇ ਵਾਪਰੀਆਂ ਨਾਟਕੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਇਸ ਅਡੰਬਰ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਦੰਭੀ ਹਾਕਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਛਲ ਖੇਡਣ ਦੀ ਆਖਰੀ ਹਤਾਸ਼ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਕਾਮ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ।

ਸਮਾਜਿਕ ਇਨਸਾਫ਼ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸਮਾਜ ਉਸਾਰਨ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਚਿੰਤਕ, ਰਹਿਬਰ ਤੇ ਪੈਗੰਬਰ ਇਸ ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦਾ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਦਰ ਇਸ ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਹਕੀਕਤ 'ਚ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਫੀ ਸਾਰੇ ਯਤਨ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਰ ਨਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਗ੍ਹਾ ਇਹ ਯਤਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕੇ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਚੇਤਨਾ ਅੰਦਰੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਤੜਪ ਜਾਂ ਰੀਝ ਖਤਮ ਹੋਈ। ਵਾਰ-ਵਾਰ ਡਿਗਣ, ਢਹਿਣ ਤੇ ਨਾਕਾਮ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਸੁਨਹਿਰੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈਣ ਦੇ ਯਤਨ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇ।

ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਜਰਮਨੀ ਅੰਦਰ ਜਨਮੇ ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਨਾਂਉ ਦੇ ਮਹਾਨ ਚਿੰਤਕ ਨੇ ਫਲਸਫੇ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਇਕ ਤਰਬੱਲੀ ਜਿਹੀ ਲਿਆ ਦਿਤੀ। ਉਸਨੇ ਡੂੰਘੇ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਛਾਣ-ਬੀਣ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਗਤੀ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਬੁੱਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਕਸ਼ਟਾਂ ਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸਦਾ ਹੱਲ ਵੀ ਸੁਝਾਇਆ। ਸੰਖੇਪ ਤੇ ਸੋਧੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ, ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਫੈਲੇ ਸਭਨਾਂ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਘੜਾ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਚਲਤ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਕਾਣੀ ਵੰਡ ਸਿਰ ਭੰਨਿਆ, ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਇਨਸਾਫ਼ ਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲਾ ਸਮਾਜ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਕਾਣੀ ਵੰਡ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦਾ ਰਾਹ ਸੁਝਾਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੁੱਖ ਤੇ ਗ਼ਰੀਬੀ ਭੋਗ ਰਹੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਨੂੰ “ਆਪਣਾ ਮੂਲ ਪਛਾਨਣ” ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਜਮਾਤ ਹੱਥੋਂ ਲੁੱਟੇ ਤੇ ਨਪੀੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋਰਨਾਂ ਤਬਕਿਆਂ ਸੰਗ ਸੰਗਰਾਮੀ ਸਾਂਝ ਉਸਾਰਕੇ ਹਿੰਸਕ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਰਾਜ ਦਾ ਤਖਤਾ ਉਲਟਾ ਦੇਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ।

ਮਾਰਕਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਇਉਂ ਨਿੱਜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰੋਂ ਮਾਇਆ ਦੀ ਹਵਾਸ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ “ਸੱਭੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨ” ਵਾਲਾ ਸਮਾਜੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਸਾਰਕੇ ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸੁਰਖਿਰੂ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਜਦ ਨਿੱਜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਹੀ ਨਾ ਰਹੀ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਅਮੀਰ ਗ਼ਰੀਬ, ਉੱਚਾ-ਨੀਵਾਂ, ਤਕੜਾ ਮਾੜਾ, ਜਾਬਰ ਮਜ਼ਲੂਮ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਕ ਖੋਹੇਗਾ, ਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਢਾਹੇਗਾ ਅਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਦਰਿਆਤ ਜਾਂ ਧੌਂਕਾ ਪੁਗਾਏਗਾ। ਆਪਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪ੍ਰੋ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਾਰਕਸ ਦੇ ਇਸ ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਸੀ :

ਆਸ਼ਾ ਭਰੀ ਜੁਗਗਰਦੀ ਆਏ, ਵੰਡ ਰਹੇ ਨਾ ਕਾਣੀ,
ਹਰ ਇਕ ਬੰਦਾ ਸ਼ਾਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ, ਹਰ ਇਕ ਤੀਵੀਂ ਰਾਣੀ ।

ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਦਰਲੇ ਹੋਰਨਾਂ ਮਹਾਨ ਚਿੰਤਕਾਂ ਤੇ ਰਹਿਬਰਾਂ ਵਾਂਗ ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਵੀ ਆਪਣੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਵੰਡਦਾ ਹੀ ਤੁਰ ਗਿਆ । ਉਹ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀਅ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਹਕੀਕਤ 'ਚ ਸਾਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਨਾ ਦੇਖ ਸਕਿਆ । ਇਹ ਕੰਮ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਰੂਸ ਦੀ ਧਰਤੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ ਤੜਪ ਰਹੀ ਸੀ । ਰੂਸ ਦੀ ਜਨਤਾ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਜ਼ਾਰਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਹੇਠ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਦੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ । ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਸਰਮਾਏਦਾਰਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਤੇ ਜੁਲਮਾਂ ਹੱਥੋਂ ਸਤੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਕਿਸਾਨ ਜਨਤਾ ਦਾ ਜਗੀਰੂ ਜਬਰ ਤੇ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਨੇ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਕਰ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਮਜ਼ਲੂਮ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਿਨਾਉਣੇ ਕੌਮੀ ਜਬਰ ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਲੈਨਿਨ ਨੇ ਗਰਮ ਲੋਹੇ ਉੱਤੇ ਸੱਟ ਮਾਰਨ ਦਾ ਠੀਕ ਮੌਕਾ ਚੁਣਿਆ । ਉਸਨੇ ਰੂਸ ਦੇ ਕਿਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਜਾਗਰਿਤ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਭਰੇ ਲੰਮੇ ਤੇ ਕਠਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਕਤੂਬਰ 1917 ਵਿਚ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੇ ਜਰੀਏ ਜ਼ਾਰਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਤਖਤਾ ਮੁਧਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ।

ਜ਼ਾਰਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰੂਸ ਅੰਦਰ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਯਤਨ ਆਰੰਭ ਹੋਏ । ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਰੂਸੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੁਖੜੇ ਤੋਂ ਆਰਥਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਛੜੇਵੇਂ ਦੇ ਦਾਗ਼ ਧੋ ਸੁੱਟੇ ਗਏ । ਨਿੱਜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇ ਵਸੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹਕ ਮਾਲਕੀ ਹੇਠ ਲੈ ਆਂਦਾ ਗਿਆ । ਇਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਨਾਬਰਾਬਰੀ ਤੇ ਅਮੀਰ ਗ਼ਰੀਬ ਵਿਚਲੇ ਪਾੜੇ ਉਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ।

ਪਰ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਨੇ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵੱਲ ਅਜੇ ਕੁੱਝ, ਮੁਢਲੇ ਕਦਮ ਹੀ ਪੁੱਟੇ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਅਮਲ ਅੰਦਰ ਵੱਡੀਆਂ ਥਿੜਕਣਾਂ ਤੇ ਉਖੇੜੇ ਆ ਗਏ । ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਲੀਡਰਾਂ, ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ, ਫੌਜ ਦੇ ਜਰਨੈਲਾਂ, ਫਾਰਮਾਂ ਤੇ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਦੇ ਮਨੇਜਰਾਂ ਤੇ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਐਨੀ ਤਾਕਤ ਕੇਂਦਰਤ ਕਰ ਲਈ ਕਿ ਸਮੁੱਚੇ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੇ ਜਾਬਰ ਫਾਸ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਨਿਘਾਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਨਵੇਂ ਰੂਪ 'ਚ ਕਾਣੀ ਵੰਡ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਫਿਰ ਉਭਰ ਆਇਆ । ਪਾਰਟੀ, ਹਕੂਮਤ ਤੇ ਫੌਜ ਵਿਚ ਉਚੀਆਂ ਪਦਵੀਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਰੁਚੀਆਂ ਤੇ ਲੱਛਣ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਲਏ । ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਕੌਮਾਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰੇ ਤੇ ਜਬਰ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ । ਸਟਾਲਿਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅੰਦਰਲੇ ਇਹ ਵਿਗਾੜ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਿਨਾਉਣਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਏ । ਰੂਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜ਼ਾਰਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰਕੇ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਆਜ਼ਾਦ ਫਿਜ਼ਾ ਵਿਚ ਸਾਹ ਲੈਣ ਦੇ ਹੁਸੀਨ ਸੁਪਨੇ ਲਏ ਸਨ । ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਮਿਲਿਆ ਕੀ ? ਜ਼ਾਰਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ! ਇਨਕਲਾਬ ਮੌਕੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਕੌਮਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮ-ਨਿਰਣੇ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਇਕਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਪਰ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਕੀ ? ਆਤਮ-ਨਿਰਣੇ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਵਹਿਸ਼ੀ ਜਬਰ ਤੇ ਵਿਤਕਰਾ ।

ਇਹ ਸੀ ਉਹ ਹਾਲਤ ਜਿਸ ਨੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀ ਜਨਤਾ ਅੰਦਰ ਸਿਰਫ਼ ਸੋਵੀਅਤ ਆਗੂਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ ਹੀ ਨਫ਼ਰਤ ਤੇ ਬਦਜ਼ਨੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤੀ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਆਗੂ ਭਾਵੇਂ ਬਦਲਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀ ਜਨਤਾ ਅੰਦਰ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਹ ਤੇ ਬਦਜ਼ਨੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਜ਼ੋਰ ਫੜਦੀ ਗਈ । ਖਾਸ ਕਰਕੇ, ਕੌਮੀ ਜਬਰ ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕੌਮਾਂ ਅੰਦਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਰੀਝ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਬਲਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਚਲੀ ਗਈ ।

ਛੇ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦ ਗੋਰਬਾਚੇਵ ਨੇ ਪਾਰਟੀ ਤੇ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਸੰਭਾਲੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਸੰਕਟ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਸੰਕਟ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਉਸਨੇ ਆਰਥਕ ਤੇ ਜਮਹੂਰੀ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਗੋਰਬਾਚੇਵ ਵਲੋਂ ਛੇੜੇ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੇ ਇਸ ਅਮਲ ਨੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਅੰਦਰ ਮੌਜੂਦ ਸਮਾਜੀ ਵਿਰੋਧਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲੈ ਆਂਦਾ । ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੌਅ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ 'ਚੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਨਾਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਹਾਕਿਆਂ ਬੱਧੀ ਆਪਣੇ ਜਿਸਮਾਂ 'ਤੇ ਹੰਢਾਇਆ ਸੀ । ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ

ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਸਖਤ ਨਾਤਾਜ਼ਗੀ ਤੇ ਨਾਪਸੰਦਗੀ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਗੋਰਬਾਚੇਵ ਵਲੋਂ ਸੁਝਾਏ ਆਰਥਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅੰਦਰ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਪੂਰੇ-ਸੂਰੇ ਰੂਪ 'ਚ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੋਂ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਜਨ ਹੋਏ ਲੋਕ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਢਾਂਚੇ ਵੱਲ ਉਲਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਗੋਰਬਾਚੇਵ ਅਜੇ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅੰਦਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਾਂ ਉਸ ਅੰਦਰ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾਲੋਂ ਮੁਕੰਮਲ ਤੋੜ-ਵਿਛੋੜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਧੜੱਲੇ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਅੰਦਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਗੋਰਬਾਚੇਵ ਤੋਂ ਵੀ ਬਦਜਨ ਹੋਏ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਗੋਰਬਾਚੇਵ ਦੂਹਰਾ ਵਿਰੋਧ ਸਹੇੜਕੇ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੀ ਸੇਧ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਕੱਟੜ ਹਿਮਾਇਤੀਆਂ ਦੀ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਸਹੇੜ ਲਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਮੱਠੀ ਤੌਰ ਤੁਰਨ ਸਦਕਾ ਉਹ ਲੋਕ ਰੋਅ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜਾ ਖੜੋਤਾ ਸੀ।

ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਕੱਟੜ ਹਿਮਾਇਤੀਆਂ ਨੇ ਗੋਰਬਾਚੇਵ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਤਾਂ ਠੀਕ ਬੁੱਝ ਲਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਗੋਰਬਾਚੇਵ ਨੂੰ ਗੱਦੀਓਂ ਲਾਹ ਕੇ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਆਪਣੀ ਜਣੇ ਠੀਕ ਮੌਕਾ ਚੁਣ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੋਅ ਨੂੰ ਬੁੱਝਣ ਵਿਚ ਉਹ ਵੱਡੀ ਖਤਾ ਖਾ ਬੈਠੇ। ਆਪਣੇ ਕੱਟੜਮੁਖੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਜਨੂੰਨ ਵਿਚ ਉਹ ਹਾਲਤ ਦਾ ਸਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਾ ਲਾ ਸਕੇ। ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਾਜ-ਪਲਟੇ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ 'ਚ ਇਕ ਮਜ਼ਾਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਈ।

ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਅਨਸਰਾਂ ਵਲੋਂ ਰਾਜਪਲਟੇ ਦੀ ਇਸ ਨਾਕਾਮ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਰੋਧੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਲਾਂਬੂ ਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਤੇ ਇਸਦੇ ਆਗੂਆਂ ਉੱਤੇ ਨਾਜ਼ਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਲੈਨਿਨ ਦੇ ਬੁੱਤ ਉਖੇੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਵਿਰੁੱਧ ਤੁਅੱਸਬ ਪਰਗਟ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਇਹ ਭਾਣਾ ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਤ ਦੇ ਪੇਸ਼-ਨਜ਼ਰ ਕੋਈ ਅਨਹੋਣੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਵਾਰ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਹਾਰ ਮੰਨਣੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰੰਗ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋਈ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀ ਜਨਤਾ ਇਕ ਵਾਰ ਐਨ ਦੂਸਰੇ ਸਿਰੇ 'ਤੇ ਖਲੋਤੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਮਾਂ ਪੈਣ ਨਾਲ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਇਹ ਜਵਾਰ-ਭਾਟਾ ਸ਼ਾਂਤ-ਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਲੋਕ ਠੰਢੇ ਦਿਲੋਂ ਦਿਮਾਗ ਨਾਲ ਦਰੁਸਤ ਰਾਹ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨਗੇ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਭੈੜ ਤੇ ਨਿਘਾਰ ਦੇਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਢਾਂਚੇ ਬਾਰੇ ਉਹ ਅਜੇ ਵੱਡੇ ਭਰਮਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਭਵਿੱਖ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਭਰਮਾਂ ਨੇ ਚਕਨਾਚੂਰ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਭੈੜਾਂ ਤੇ ਨਿਘਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਅਸਰ ਦਿਖਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਤਾਂ ਮੂਰਖਤਾ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਅੰਦਰ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਭੈੜ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਅੰਦਰ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਆਪਣੇ ਰਵਾਇਤੀ ਰੂਪ 'ਚ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋ ਉਠੇਗਾ। ਇਤਿਹਾਸ ਹੁਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਏਗਾ। ਲੋਕ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਖਾਤਮਾ ਚਾਹੁਣਗੇ। ਪਰ ਉਹ ਅਮਲ 'ਚ ਗਲਤ ਤੇ ਨਕਾਰਾ ਸਾਬਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਮਾਡਲ ਨੂੰ ਉਸੇ ਰੂਪ 'ਚ ਦੁਬਾਰਾ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ। ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਤੇ ਆਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਨਵੇਂ ਸਮਾਜੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗੀ।

ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਵਹਿਣ

ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ, ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਗਾਂ ਅੰਦਰ ਵਾਪਰ ਰਹੇ ਸਿਆਸੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਹਿਣ ਦੀ ਪੱਕੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ :—

ਇੱਕ : ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਜੋਕਾ ਦੌਰ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦਾ ਦੌਰ ਹੈ। ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਆਪਾਸ਼ਾਹੀ (ਆਟੋਕਰੇਸੀ) ਦੇ ਜਮਾਨੇ ਗ਼ਜ਼ਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਹਰ ਉਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਟੁਕਵਾਉਣ ਲਈ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਸੰਕਲਪ ਹਨ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ 'ਚ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਾਨ ਦੀ ਤੋਹੀਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟਦਾ ਹੈ। ਲੈਨਿਨ ਨੇ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਮਾਡਲ ਵੱਖਰੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਾਲਤਾਂ ਅੰਦਰ ਘੜਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਮੌਕੇ ਰੂਸ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਸਦੀਆਂ ਭਰ ਜਾਰਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਜੂਲੇ ਹੇਠ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਰੂਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਅਜੇ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਬਾਰੇ ਐਨੀ ਸੋਝੀ ਵਿਕਸਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਮੌਕੇ ਜਾਰਸ਼ਾਹੀ ਨਾਲੋਂ

ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਬਿਹਤਰ ਪ੍ਰਬੰਧ (ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ) ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਦ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਕੁਛ ਬਾਹਰਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਹੇਠ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਬਾਰੇ ਨਵੀਂ ਸੋਝੀ ਆਉਂਦੀ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀਆਂ ਸੀਮਤਾਈਆਂ ਤੇ ਖਰਵੀਆਂ ਨੁੱਕਰਾਂ ਚੁਭਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। (ਇਹੋ ਗੱਲ ਚੀਨ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸਾਬਕਾ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਉਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ) ਸੋਵੀਅਤ ਆਗੂਆਂ ਵਲੋਂ ਸੋਵੀਅਤ ਜਨਤਾ ਅੰਦਰ ਜਾਗ ਰਹੀ ਇਸ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਤਾ ਵੱਲੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋਣ ਅਤੇ ਪਰਗਟ ਹੋ ਰਹੇ ਲੋਕ ਰੋਅ ਵੱਲੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟੀ ਰੱਖਣ ਸਦਕਾ ਨੌਬਤ ਖੁਲ੍ਹੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਤੱਕ ਆ ਪਹੁੰਚੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਹੁਣ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਕਿ ਨਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀ ਜਨਤਾ, ਸਗੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕ ਲੈਨਿਨ ਵਲੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਾਲਤਾਂ ਅੰਦਰ ਸੁਝਾਏ ਸੋਵੀਅਤ ਰਾਜਸੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਅਜੋਕੇ (ਬਦਲ ਚੁੱਕੇ) ਇਤਿਹਾਸਕ ਦੌਰ ਅੰਦਰ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ। ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੱਛਮੀ ਤਰਜ਼ ਦੀ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦੀ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾਲੋਂ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਬਿਹਤਰ ਜਮਹੂਰੀ ਪਰਣਾਲੀ ਵਜੋਂ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਪੱਛਮੀ ਤਰਜ਼ ਦੀ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਵੀ ਖਾਮੀਆਂ ਤੇ ਸੀਮਤਾਈਆਂ ਤੋਂ ਸੁਰਖਰੂ ਨਹੀਂ। ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਮੀਆਂ ਤੇ ਸੀਮਤਾਈਆਂ ਤੋਂ ਸੁਰਖਰੂ ਕਿਸੇ ਨਵੀਂ ਤੇ ਬਿਹਤਰ ਰਾਜਸੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਕਾਢ ਕੱਢੇਗੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇਹ ਵਹਿਣ ਅਰੁਕ ਹੈ ਅਤੇ ਅਮੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ 'ਵਾਦ' (ਇਜ਼ਮ) ਜਾਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਦੌਰ ਅੰਦਰ ਕਾਬਲੇ-ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਦੂਜਾ : ਅਜੋਕਾ ਦੌਰ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਦੌਰ ਹੈ। ਪਛੜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਕੌਮਾਂ ਉਤੇ ਸਿੱਧੇ ਸਾਮਰਾਜੀ ਗਲਬੇ (ਗੁਲਾਮੀ) ਦੇ ਦੌਰ ਦਾ ਦੂਜੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭੋਗ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਸ ਫਤਵੇ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ। ਫਰਾਂਸ ਵਲੋਂ ਅਲਜੀਰੀਆ ਅੰਦਰ, ਅਮਰੀਕਾ ਵਲੋਂ ਵੀਅਤਨਾਮ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਵਲੋਂ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਅੰਦਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਸ ਫਤਵੇ ਨੂੰ ਉਲੰਘਣਾ ਦੀ ਗੁਸਤਾਖ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਬਦਲੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕਰਾਰੇ ਬੱਪੜ ਝੱਲਣੇ ਪਏ ਹਨ। ਉਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਬਹੁ-ਕੌਮੀ ਰਾਜ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ ਜਿੱਥੇ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਕੌਮਾਂ ਦਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਉਲਟ, ਇਕੋ ਸਾਂਝੇ ਰਾਜ ਹੇਠ ਸਿਰਨਰਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਰਾਜ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਖਾਸੇ ਪੱਖੋਂ ਗ਼ੈਰ-ਜਮਹੂਰੀ ਹਨ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, ਇਹਨਾਂ ਗ਼ੈਰ-ਜਮਹੂਰੀ ਰਾਜਾਂ ਹੇਠ ਨਰੜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਫਲ ਮਾਨਣ ਤੋਂ ਵਾਂਝੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਹੁਣ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਅੰਦਰ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਇਸ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਦਾ ਰੋਅ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਭਾਗਾਂ ਅੰਦਰ ਕੱਲ੍ਹ ਤੱਕ ਸਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਦੀਵੀ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ 'ਏਕਤਾ ਤੇ ਅਖੰਡਤਾ' ਦੇ ਜਾਅਲੀ ਕਲਬੂਤ ਕੜੱਕ-ਕੜੱਕ ਕਰਕੇ ਟੁੱਟ ਰਹੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਇਸ ਕਦਰ ਖੱਖੜੀਆਂ ਕਰੇਲੇ ਹੋਣ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਆਮ ਬੁੱਧੀ ਨੇ ਯੁਗੋਸਲਾਵੀਆ ਨੂੰ ਇਕ ਅਵੰਡ ਇਕਾਈ ਹੀ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦਸ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਦੇ ਨਾਹਰੇ ਨੂੰ 'ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ' ਦੇ 'ਦਿਮਾਗ਼ ਦਾ ਫਤੂਰ' (ਬਰੇਨਵੇਵ) ਕਹਿਕੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।—ਪਰ ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਭਰਮ ਚਕਨਾਚੂਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਮੂੰਹ-ਜ਼ੋਰ ਵਹਿਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕੂੜਾਦਾਨ ਅੰਦਰ ਦਫਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਨਿਰੰਤਰ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗ਼ੈਰ-ਜਮਹੂਰੀ ਤੇ ਧੱਕੜਸ਼ਾਹ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਖੰਡਰਾਂ ਉੱਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਪਰਚਮ ਲਹਿਰਨ ਦੀਆਂ ਸੁਭ-ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਪਰਗਟ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਇਹ ਲਹਿਰ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਵੱਗ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਧੀਮੀ ਤੇ ਦਬਵੀਂ ਸੁਰ ਵਿਚ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਨਾਹਰੇ ਵੱਧ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੇ ਗੂੰਜਵੇਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਅਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰ ਨਰਮ ਰਹਿ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕੌਮਾਂ ਅੰਦਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਭਰਪੂਰ ਅੰਗੜਾਈਆਂ ਲੈ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੋ ਅੱਜ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਅੰਦਰ ਵਾਪਰਿਆ ਹੈ ਉਸਨੇ ਭਲਕੇ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਵਾਪਰ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਜੋ ਹਵਾ ਅੱਜ ਯੁਗੋਸਲਾਵੀਆ ਅੰਦਰ ਵੱਗ ਰਹੀ ਹੈ ਉਸਨੇ ਭਲਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਜੂਹਾਂ ਅੰਦਰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਵਹਿਣ ਅਰੁਕ ਤੇ ਅਮੋੜ ਹੈ। ਨਾ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਕਬੂਲ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ 'ਵਾਦ' ਦੀ ਲਿਹਾਜ਼ ਮੁਆਫਕ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਚੰਬੜੇ ਹੋਏ ਰਾਜ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਗਰਦਸ਼ ਅੰਦਰ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣ ਲਈ ਸਰਾਪੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। [26 ਅਗਸਤ, 1991]

ਸਿਆਸੀ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

“ਬੁਕਲ ਅੰਦਰਲੇ ਸੱਪ” (ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ) ਦੀ ਨਵੀਂ ਸਿਆਸੀ ਚਾਲ

ਦੁਸ਼ਮਣ ਵਿਰੁੱਧ ਫਤਹਿ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਖਸਲਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਨੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦਾ ਵਾਹ ਜਿਸ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾਲ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਾਲਮ ਹੈ, ਸ਼ਾਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਕਮੀਨਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਲਈ ਉਹ ਜਿਥੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਦੀ ਬੇਦਰੋਹ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਗੁੱਝੀ ਢਾਹ ਲਾਉਣ ਲਈ ਬੜੀਆਂ ਹੀ ਸ਼ਾਤਰ ਸਿਆਸੀ ਚਾਲਾਂ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਿਆਸੀ ਚਾਲਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਅੰਦਰ ਸਿਧਾਂਤਕ ਭੰਬਲਭੂਸੇ ਪਾਉਣਾ ਸਿੱਖ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਲੀਹ ਤੋਂ ਤਿਲਕਾਉਣਾ ਅਤੇ ਲਹਿਰ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨਿਆਂ ਬਾਰੇ ਗੰਧਲ ਚੋਂਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਅਕਸਰ ਇਹ ਦੋਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ-ਵਾਦੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਤਰੰਜ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਦੇ ਮੋਹਰੇ ਉਹ ਅਖੌਤੀ ਪੰਥਕ ਆਗੂ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਸੁਭਾਅ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਕਲਚਰ ਅਨੁਸਾਰ ਢਲ ਚੁੱਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਥਕ ਆਗੂ ਆਪਣੀ ਸੁਆਰਥ ਸਿਧੀ ਲਈ ਕੌਮ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਛਲ ਖੇਡਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਗੁੱਝੀ ਢਾਹ ਲਾਉਣ ਦੀ ਨੀਤ ਨਾਲ, ਹਾਲ ਹੀ ਵਿਚ, ਇਕ ਨਵੀਂ ਸਿਆਸੀ ਚਾਲ ਚੱਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਵੀਂ ਚਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਪਟਿਆਲਾ ਦਾ ਸਾਬਕਾ ‘ਮਹਾਰਾਜਾ’ ਕੈਪਟਨ ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਆਪਣੀਆਂ ਖਾਨਦਾਨੀ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੋਇਆ, ਦਿੱਲੀ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਸਿਆਸੀ ਮੋਹਰਾਂ ਬਣ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ।

ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਉੱਤੇ ਢਾਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਵਹਿਸ਼ੀ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਮਸਲਾ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਅੰਦਰ ਤਿੱਖੀ ਬਹਿਸ-ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਪੰਥ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਤਾਕਤਾਂ ਇਸ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਡੂੰਘੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਿਕਰਮੰਦ ਹਨ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਜੋਰ ਵਗ ਰਹੀ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਇਸ ਹਨੇਰੀ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਅਸਰ-ਦਾਰ ਉਪਾਅ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਚ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਖੁਭੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। 11 ਅਗਸਤ ਦੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ’ਤੇ ਇਸੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਤ ਸੀ।

ਪਰ ਹਰ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਸਮੁੱਚਾ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਉੱਤੇ ਵਰ੍ਹੇ ਰਹੇ ਹਕੂਮਤੀ ਕਹਿਰ ਬਾਰੇ ਸੱਚਾ ਵਿਚਾਰਾਂ

ਦੇ ਇਸ ਅਮਲ ਵਿਚ ਖੁਭਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਵੰਨਗੀ ਦੀਆਂ ਪੰਥਕ ਤਾਕਤਾਂ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਲਈ ਸਰਗਰਮ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਕੈਪਟਨ ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ‘ਪੰਥਕ ਅਕਾਲੀ ਦਲ’, ਇਸ ਸਾਰੇ ਅਮਲ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ, ਕਿਸੇ ਗੂੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਡੁੱਬਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਆਰਾਮਗਾਹ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀਆਂ ਚੋਣ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਥਕੇਵਾਂ ਲਾਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਉੱਤੇ ਝੁਲ ਰਹੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਝੱਖੜਾਂ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਪਰ ਜਦ ਇਹਨਾਂ ਦਿੱਲੀ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਮੋਹਰਿਆਂ ਨੇ ਦੋਖਿਆ ਕਿ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਪੰਥਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਅੰਦਰ ਸਰਕਾਰੀ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹਿੱਕਾਂ ਤਾਣ ਕੇ ਖਲੋਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬਾ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਹੋਣ ਜਾ ਰਹੀ ‘ਐਕਸ਼ਨ ਕਮੇਟੀ’ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਅੰਦਰ ਇਹ ਜਜ਼ਬਾ ਕੋਈ ਠੋਸ ਸਰੂਪ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਚਾਨਕ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸ਼ੋਸ਼ਾ ਦਾਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕੈਪਟਨ ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 24 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਇਕ ਬਿਆਨ ਰਾਹੀਂ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਸਾਹਮਣੇ ਉਭੜਵਾਹੇ ਆਪਣਾ ਇਹ ਨਵਾਂ ‘ਵਿਚਾਰ’ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ “ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅੰਦਰਲੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਦਾਰੇ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਨਣਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ‘ਵੰਟੀਕਨ ਸ਼ਹਿਰ’ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੁਆਉਣ ਲਈ ਫੌਰੀ ਕੁਛ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।”

ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ਕੈਪਟਨ ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਅਜਿਹਾ ਬਿਆਨ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਮਕਸਦ ਕੀ ਹੈ? ਇਹੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਅਸਲੀ ਮੁੱਦੇ ਵਲੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵੰਨੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਜਦ ਸਮੁੱਚਾ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਭਾਰਤ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ-ਵਾਦੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਹ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਬਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਦ ਪੰਥ ਅੰਦਰ ਦਿੱਲੀ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਵਹਿਸ਼ੀ ਪੁਣੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ-ਜੁੱਟ ਹੋ ਕੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਢਣ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਠੋਸ ਸਕਲ ਵਿਚ ਵੱਟਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਮੌਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅੰਦਰਲੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਮਸਲਾ ਉਠਾਉਣਾ ਅਸਲ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਗਲੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਗਲ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕਮੀਨੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਮੂੰਹ ਦਿੱਲੀ ਵਲੋਂ ਫੇਰ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਵਲ

ਕਰਨ ਦੀ ਇਹ ਚਾਲ ਉਸ ਹਿੰਦੂ-ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਰੋਧੀ ਫਿਰਕੂ ਮੁਹਾਜ਼ ਦੇ ਮੋਹਰੇ ਬਨਾਉਣ ਦੀਆਂ ਖਤਰਨਾਕ ਸੋਚਾਂ ਪਾਲਦਾ ਹੈ। ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਤਕੜਾ ਹਿੱਸਾ, ਖਾਲਸਈ ਚੇਤਨਾ ਤੋਂ ਕੋਰਾ ਹੋਣ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕਾਰਨ ਇਸ ਹਿੰਦੂ-ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਲੰਮਾ ਚਿਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਰੁੱਧ ਤੋਪਾਂ ਦੇ ਬਾਲਣ ਵਜੋਂ ਇਸਤੇਮਾਲ

ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਣ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਅੰਦਰ ਖਾਲਸਈ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਦਿਲੀ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਟਾਉਟਾਂ ਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸ਼ਤਰੰਜੀ ਚਾਲਾਂ ਹੁਣ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ। ਹਾਂ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਇਹ ਹੌਛੀ ਟਾਉਟੀਗੀਰੀ ਉਸ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਨੇੜੇ ਲੈ ਆਵੇਗੀ। [25 ਅਗਸਤ, 1991.] □

ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਅੰਦਰ 'ਹਿੰਦੂ ਤਹਿਜ਼ੀਬ' ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ !

ਹਿੰਦੂ ਹੰਕਾਰਵਾਦ ਦੀ ਫੈਲ ਰਹੀ ਜ਼ਹਿਰ ਕਾਰਨ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਧਾਰਮਿਕ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮੁਸਲਿਮ ਭਾਈ-ਚਾਰੇ ਲਈ ਜਿਉਣਾ ਦੁੱਭਰ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੁਸਲਿਮ ਭਾਈ-ਚਾਰਾ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਖੂਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ 'ਚ ਫਸਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੋਂ ਹਿੰਦੂ ਹੰਕਾਰਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਹਲਕਾਅ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲੱਗ ਜਾਣ !

ਦਸਵੀਂ ਲੋਕ ਸਭਾ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸਫਲਤਾ ਕਾਰਨ ਮੁਸਲਿਮ ਵਿਰੋਧੀ ਦਹਿਸ਼ਤ ਤੇ ਸ਼ਹਿਮ ਦੀ ਇਹ ਲਹਿਰ ਹੁਣ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਅੰਦਰ ਵੀ ਜਾ ਦਾਖਲ ਹੋਈ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਮੈਂਬਰ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਅੰਦਰ ਹਿੰਦੂ ਹੰਕਾਰਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਗੁੰਡਾ ਢਾਣੀ ਵਾਂਗ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੱਥਿਆਂ ਉੱਤੇ ਤਿਲਕ ਸਜਾਈਂ ਉਹ 'ਜੈ ਸੀਆ ਰਾਮ' ਅਤੇ 'ਹਰ ਹਰ ਮਹਾਂਦੇਵ' ਦੇ ਖਰੂਦੀ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੌਕਾ ਹੱਥ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸਮੂਹਕ ਰੂਪ 'ਚ ਫਿਰਕੂ ਧਮੱਚੜ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਅੰਦਰ ਮੁਸਲਿਮ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਚੁਭਵੇਂ ਬੋਲ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭੜਕਾਹਟ ਭਰੇ ਆਵਾਜ਼ੇ ਕਸਦੇ ਹਨ।

ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਅੰਦਰ ਖਿੜ ਰਹੀ ਇਸ 'ਹਿੰਦੂ ਤਹਿਜ਼ੀਬ' ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਭੱਦਾ ਰੂਪ 22 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਉਸ ਮੌਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਜਦ ਹਿੰਦੂ ਹੰਕਾਰਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਪਾਰਲੀਮਾਨੀ ਗਰੋਹ ਨੇ ਜਨਤਾ ਦਲ ਦੇ ਇਕ ਮੁਸਲਿਮ ਐਮ. ਪੀ. (ਸਈਅਦ ਸ਼ਹਾਬੁਦੀਨ) ਉੱਤੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਅੰਦਰ ਹੀ ਗੁੰਡਾ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਹਾਬੁਦੀਨ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਇਕ 'ਸਵਾਮੀ' ਵੱਲੋਂ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਅੰਦਰ ਬਾਬਰੀ ਮਸਜਿਦ ਬਾਰੇ ਕੀਤੀ ਗੈਰ-ਜ਼ਮੇਵਾਰ ਤੇ ਬੇਹੂਦਾ ਟਿਪਣੀ ਦਾ ਜੁਆਬ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਿੰਦੂ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਮੈਂਬਰ ਦੀ ਭੜਕਾਹਟ ਭਰੀ ਟਿਪਣੀ ਦਾ ਜੁਆਬ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆ ਉਹ ਸੁਭਾਵਕ ਕੁਝ ਤੈਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 'ਸਵਾਮੀ' ਦੇ ਬਿਆਨ ਨੂੰ 'ਬੇਵਕੂਫੀ' ਭਰਿਆ ਕਹਿ ਬੈਠਾ। ਬੱਸ, ਇਕ ਮੁਸਲਿਮ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਨਿਕਲਣ ਦੀ ਢੇਰ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਤਿਲਕਧਾਰੀ ਸੈਨਾ ਸ਼ਹਾਬੁਦੀਨ ਉੱਤੇ ਦੰਗਾ ਕਾਰੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਟੁੱਟ ਕੇ

ਪੈ ਗਈ। ਜਨਤਾ ਦਲ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਾਬੁਦੀਨ ਦੁਆਲੇ ਘੇਰਾ ਘੱਤ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਬਚਾਅ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਹਾਬੁਦੀਨ ਸਾਥੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਮੇਰਠ ਜਾਂ ਗਾਜ਼ੀਆਬਾਦ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾਗਲ ਹੋਏ ਹਿੰਦੂ ਦੰਗਾਕਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾਉ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਅੰਦਰ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲ ਰਹੀਆਂ 'ਹਿੰਦੂ ਸਭਿਅਤਾ' ਦੀਆਂ ਇਹ ਝਲਕੀਆਂ ਹਿੰਦੂ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਮਾਤਰ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ 'ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ' ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦਾ ਹਿੰਦੂ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀ ਰਾਜ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਥੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਾਨ ਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਹਿਟਲਰ ਤੇ ਮੁਸੋਲਿਨੀ ਵਾਂਗ ਵਹਿਸ਼ੀ ਪੁਣੇ ਨਾਲ ਰੌਂਦ ਸੁਟਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। □

ਏਜੰਟ ਨੋਟ ਕਰਨ

ਅਸੀਂ ਹਰ ਬੁੱਕ ਸਟਾਲ 'ਤੇ ਬੱਝਵੀਂ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਪਰਚਾ ਭੇਜਦੇ ਹਾਂ। ਕਈ ਏਜੰਟ ਪਰਚਾ ਮੁੱਕ ਜਾਣ ਦੀ ਸੂਰਤ 'ਚ ਹੋਰ ਪਰਚਾ ਭੇਜਣ ਲਈ ਸੰਦੇਸ਼ ਭੇਜਦੇ ਹਨ। ਸਟਾਕ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰ ਏਜੰਟਾਂ ਦੀ ਇਹ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਕਰ ਸਕਣੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਮੂਹ ਏਜੰਟਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਪਰਚੇ ਦੀ ਵਧ ਰਹੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਧਿਆਨ 'ਚ ਰਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੌਧੇ ਹੋਏ ਆਰਡਰ ਭੇਜਣ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਮੌਕੇ ਬੱਝਵੇਂ ਆਰਡਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਫੌਰਨ ਤਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸੂਚਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਅਸੀਂ ਏਜੰਟਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਪੂਰਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗੇ।

ਉਡਵਾਇਰ ਤੇ ਰਿਬੇਰੋ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਹੋਣੀ

○ ਨਵਦੀਪ ਸਿੰਘ ਬਿੱਟੂ

ਜੇ. ਐੱਫ. ਰਿਬੇਰੋ ਅੱਜ ਤੋਂ ਪੰਜ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਪੁਲਸ ਮੁਖੀ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਬੰਬਈ ਤੋਂ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਚਿੱਤ ਚੇਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਭ੍ਰੰਡਾਂ ਦੇ ਖੱਖਰ' ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਬਚਗਾਨਾ ਜਿਹੇ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਮਸ਼ੂਮ ਜਿਹੀ ਹੈਂਕੜ ਨਾਲ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਸੰਗਰਾਮੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਉਤਰਿਆ। ਦੋ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਰਸੇ ਤੱਕ ਉਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖ ਗੱਭਰੂਆਂ ਉਤੇ ਜੋ ਜੁਲਮ ਢਾਹੇ, ਉਹ ਬਿਆਨਾਂ ਬਾਹਰੇ ਹਨ। ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਉਤੇ ਝੁਲਾਏ ਜੁਲਮ ਦੇ ਵਹਿਸ਼ੀ ਝੱਖੜ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕੀਂ ਜੇ. ਐੱਫ. ਰਿਬੇਰੋ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਨਾਲ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ।

ਰਿਬੇਰੋ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਬਣਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ 1987 ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਪੀ. ਏ. ਪੀ. ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਰਿਬੇਰੋ ਉਤੇ ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਦਲੇਰਾਨਾ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਉਹ ਇਤਫਾਕਨ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ ਪਰ ਇਸ ਹਮਲੇ ਨੇ ਰਿਬੇਰੋ ਦੀ ਆਕੜ ਤੇ ਗਰੂਰ ਉਤੇ ਅਜਿਹੀ ਸੱਟ ਮਾਰੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀ ਤੜ੍ਹ ਤੇ ਹੈਂਕੜ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਸ ਦੇ ਦਮਗਜ਼ਿਆ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਬਦੀ ਚਲੀ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਅੰਦਰ ਹਾਰ ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸੁਰ ਭਾਰੂ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਅਖੀਰਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਅਖਬਾਰਾਂ ਤੇ ਰਸਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਦੌਰਾਨ ਰਿਬੇਰੋ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਾਰ ਲੱਗਭੱਗ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਈ ਸੀ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਸਿਦਕ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਅੰਗ ਲੱਗਭੱਗ ਈਨ ਮੰਨ ਲਈ ਸੀ। ਹਾਰ ਅਤੇ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਝੰਬਿਆ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਜੁਮਵਰੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋਣ ਲਈ ਕਾਹਲਾ ਸੀ। ਪਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਾਕਮ ਰਿਬੇਰੋ ਨੂੰ ਅਜਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਰਜਦੇ ਰਹੇ। ਥਾਪੀਆਂ ਮਾਰ ਕੇ ਲਿਆਏ ਆਪਣੇ ਨਾਮੀ 'ਜਰਨੈਲ' ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਪੂਛ ਦਬਾ ਕੇ ਭੱਜ ਨਿਕਲਣਾ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਲਈ ਬੜਾ ਘਾਤਕ ਸਾਬਤ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਥੱਕੇ ਤੇ ਹਾਰ ਹੋਏ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਵਰਿਆ-ਵਰਚਾ ਕੇ ਪੁਲਸ ਮੁਖੀ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗਵਰਨਰ (ਸਿਧਾਰਥ ਸ਼ੰਕਰ ਰੇਅ) ਦਾ ਮੁਖ ਸਲਾਹਕਾਰ ਬਣਨ ਲਈ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਰ ਅਣਮਨੇ ਚਿੱਤ ਨਾਲ ਕਬੂਲ ਕੀਤੀ ਇਹ 'ਸੇਵਾ' ਵੀ ਉਹ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਨਾ ਨਿਭਾਅ ਸਕਿਆ। 1988 ਵਿਚ ਉਹ ਚੁਪਕੇ ਜਿਹੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜੁਝਾਰੂ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵਾਹ ਦੌਰਾਨ ਰਿਬੇਰੋ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਇਤਿ-ਹਾਸ ਤੇ ਰਵਾਇਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਨਾਲ ਵੈਰ ਸਹੇੜਨ ਵਾਲੇ ਮੀਰ ਮੰਨੂਆਂ, ਜ਼ਕਰੀਆਂ ਖਾਨਾਂ, ਮੱਸੇ ਰੰਘੜਾਂ, ਡਾਇਰਾਂ-ਉਡਵਾਇਰਾਂ ਅਤੇ ਇੰਦਰਾ ਆਦਿ ਦੇ ਹਸਰ ਬਾਰੇ ਚੋਖਾ ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ ਜਾਂ ਸੁਣ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਲਈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਟਿਕਾਣੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਕੋਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਸਦਾ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਬਦਲੇ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਮਾਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਸਫੀਰ ਬਣਾ ਕੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਬਹੁਤ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਜਗ੍ਹਾ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਥੇ ਆਉਣ ਜਾਣ ਉਤੇ ਐਨੀਆਂ ਸਖਤ ਰੋਕਾਂ ਸਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਆਮ ਆਦਮੀ ਦਾ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕਣਾ ਲੱਗਭੱਗ ਅਸੰਭਵ ਸੀ।

ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਬੁਆ ਸਿੰਘ ਨਾਂ ਦੇ ਪੁਲਸੀ ਜੱਲਾਦ ਨੂੰ ਇਸੇ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਰੂਸ ਅੰਦਰ ਭਾਰਤੀ ਸਫਾਰਤ ਖਾਨੇ ਅੰਦਰ 'ਜਮ੍ਹਾਂ' ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮ ਅਜੇ ਵੀ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਘਟਾ ਕੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ 'ਸ਼ਿਕਾਰ' ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਜੁਝਾਰੂ ਸਿੰਘ ਕਿਥੋਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਿਆਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਇਕ ਘੋਰਤ ਭਲਾ ਬਾਜ਼ ਦੀ ਝਪਟ ਅਤੇ ਪਰਵਾਜ਼ ਦਾ ਕੀ ਬਾਹ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

20 ਅਗਸਤ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਰਿਬੇਰੋ ਰੁਮਾਨੀਆ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬੁਖਾਰੇਸਤ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਜਨਾਨੀ ਨਾਲ ਸੈਰ ਕਰਨ ਨਿਕਲਿਆ। ਉਹ ਸੜਕ ਉੱਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੁਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬੰਨਤੀ ਉੱਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੁਮਾਨੀਆ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਭਾਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਛਤਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਦਰਜਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਗਾਰਡ ਸਾਢੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਅੱਗਾ ਪਿੱਛਾ ਕਵਰ ਕਰੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਅਚਾਨਕ ਇਕ ਕਾਰ ਰਿਬੇਰੋ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਕੇ ਰੁਕੀ ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਵਾਛੜ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਰਿਬੇਰੋ ਧੜਮ ਦੇ ਕੇ ਸੜਕ ਉੱਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹਾਲਤ 'ਚ ਫੌਰਨ ਹਸਪਤਾਲ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਰਿਬੇਰੋ ਦੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਗਾਰਡਾਂ ਨੇ ਜੁਆਬੀ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਇਕ ਜੁਝਾਰੂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਨੂੰ

ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਖਬਰਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਇਕ ਸਿੰਘ ਸੁਰੱਖਿਆ ਗਾਰਡਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਤੋੜ ਕੇ ਸਾਫ਼ ਬਚ ਨਿਕਲਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਤਫਾਕ ਵੱਸ ਰਿਬੇਰੋ ਦੀ ਜਾਨ ਦਾ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਬਚਾਅ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਉਸ ਦੇ ਜ਼ਖਮ ਮਮੂਲੀ ਨਹੀਂ, ਗੰਭੀਰ ਹਨ। ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਉਹ ਕਈ ਘੰਟੇ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਹੋਸ਼ ਵਿਚ ਪਰਤ ਸਕਿਆ ਹੈ। ਗੋਲੀ ਕੱਢਣ ਲਈ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਲੰਮਾ ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਗੋਲੀ ਕਿਥੇ ਲੱਗੀ ਹੈ? ਇਹ ਗੱਲ ਅਜੇ ਗੁਪਤ ਸਰਕਾਰੀ ਭੇਤ ਵਾਂਗ ਛੁਪਾ ਕੇ ਰੱਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਂਜ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੋਲੀ ਰਿਬੇਰੋ ਦੀ ਲੱਤ ਜਾਂ ਪੱਟ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪੱਟ ਤੋਂ ਉੱਪਰ 'ਕਸੂਤੀ ਥਾਂ' 'ਤੇ ਵੱਜੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਮੋਸ਼ੀ ਜਾਂ ਸ਼ਰਮ ਦੇ ਡਰੋਂ ਗੋਲੀ ਦੇ ਅਸਲ ਚੋਟ-ਟਿਕਾਣੇ ਬਾਰੇ ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ।

ਖੈਰ, ਰਿਬੇਰੋ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚ ਜਾਣ ਨਾਲ ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਖ ਹਲਕਿਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਮਾਯੂਸੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਇਸ ਐਕਸ਼ਨ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਲੱਗਾ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਵੈਰ ਸਹੇੜ ਕੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੀਲ ਦੂਰ ਬੁਖਾਰੇਖਤ ਦੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਘੁਰਨੇ ਅੰਦਰ ਜਾਨ ਛੁਪਾਉਣ ਦਾ ਭਰਮ ਪਾਲ ਰਹੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਜਾ ਦਬੋਚਣਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਚ ਵੱਡੀ ਫਖਰ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਸ਼ਹੀਦ ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਿਕਾਰ (ਉਡਵਾਇਰ) ਉੱਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸੇਧਣ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ਵੀਹ ਸਾਲ ਲੱਗ ਗਏ ਸਨ, ਉੱਥੇ ਜੁਝਾਰੂ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਉਡਵਾਇਰ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਮੌਰਚੇ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਆਪਣੇ 'ਸ਼ਿਕਾਰ' ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਜਾ 'ਫਤਹਿ' ਗਜਾਈ ਹੈ! ਰਿਬੇਰੋ ਦੀ ਉਡਵਾਇਰ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀ ਬੇੜੀ ਜਿਹੀ ਕਸਰ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਅੱਜ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭਲਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਖਾਲਸਾ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਨੁੱਕ ਆਵੱਸ਼ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖੇਗਾ। □

ਗਜ਼ਲ

○ ਨਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ

ਆਦਮਖੋਰ ਸ਼ਾਹਾਂ ਲਈ, ਭੁਚਾਲ ਬਣ ਕੇ ਨਿਕਲੇ ਹਾਂ।
ਜੋਕਾ ਲਹੂ-ਪੀਣੀਆਂ ਦਾ ਕਾਲ ਬਣ ਕੇ ਨਿਕਲੇ ਹਾਂ।
ਬਦਲਣਾ ਲੱਚਦੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਗਲੇ ਸੜੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੂੰ,
ਇਸ ਦੇ ਮਾਰੂ ਹੱਲੇ ਮੂਹਰੇ ਢਾਲ ਬਣ ਕੇ ਨਿਕਲੇ ਹਾਂ।
ਲੋਕ ਹੱਕ ਖੋਹਣ ਖਾਤਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਅੰਦਰ ਕੁੱਦ ਪਏ,
ਦੱਖੋ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਅੱਗ ਦੀ ਨਾਲ ਬਣ ਕੇ ਨਿਕਲੇ ਹਾਂ।
ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਕਿੰਵ ਖੁੰਡੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ,
ਹਨੇਰੀਆਂ ਨੁੱਕਰਾਂ 'ਚ ਮਸ਼ਾਲ ਬਣ ਕੇ ਨਿਕਲੇ ਹਾਂ।
ਆਦਮਖੋਰ ਸ਼ਾਹਾਂ ਲਈ ਭੁਚਾਲ ਬਣ ਕੇ ਨਿਕਲੇ ਹਾਂ।
ਜੋਕਾ ਲਹੂ-ਪੀਣੀਆਂ ਦਾ ਕਾਲ ਬਣ ਕੇ ਨਿਕਲੇ ਹਾਂ।

ਪੁਲਸ ਮੁਕਾਬਲਾ

○ ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲਰ

ਉਹਨੂੰ ਡੋਬ ਕਿਉਂ ਨਾ ਪੈਣਗੇ,
ਉਹ ਜਿਦਾ ਕਿਵੇਂ ਰਹੇਗੀ?
ਇਕ ਦੁਖੀ ਮਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ,
ਇਹ ਚੋਟ ਕਿਵੇਂ ਸਹੇਗੀ?
ਧਰਤੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਜਨਮਿਆਂ,
ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੀ।
ਵਤਨ ਦਾ ਅਣਖੀ ਸੂਰਮਾ,
ਹੱਕਾਂ ਦਾ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਸੀ।
ਉਹਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਖਿੱਚੀ ਜਾ ਰਹੇ,
ਜੋ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਹਦੇ ਨਾਪ ਦੇ।
ਪਤਾ ਨੀਂ ਕਿਉਂ ਓਸ ਨੂੰ,
ਸੀ ਅੱਤਵਾਦੀ ਆਖਦੇ।
ਚਿਹਰਾ ਉਹਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ,
ਤੜਕੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨੂਰ ਸੀ।
ਕਿਸੇ ਵੀ ਡਰ ਖੋਫ ਤੋਂ,
ਉਹ ਜਾਪਦਾ ਬੜੀ ਦੂਰ ਸੀ।
ਉਹ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਇਉਂ ਜਿਵੇਂ,
ਹੋਏ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦਾ।
ਉਹ ਪੈਰ ਚੁੱਕ-ਚੁਕ ਕੇ,
ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਿਆ ਸੀ ਮਾਰਦਾ।
ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਪਿਛੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ,
ਤੇ ਮੂੰਹ 'ਚ ਕਪੜਾ ਤੁੰਨ ਕੇ।
ਉਹਦੇ ਹੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਉਹਨੂੰ,
ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਭੁੰਨ ਗਏ।
ਸਵੇਰ ਦੀ ਅਖਬਾਰ ਨੇ,
ਇਸ ਖਬਰ ਨੂੰ ਪਰਚਾਰਿਆ।
ਗਿਆ ਪੁਲਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ,
ਇਕ 'ਅੱਤਵਾਦੀ' ਮਾਰਿਆ।
ਪੁਲੀਸ ਇਸ ਬਹਾਦਰੀ ਲਈ,
ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਹੱਕਦਾਰ ਸੀ।
ਬਾਣੇਦਾਰ—ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ.,
ਤੇ ਸਿਪਾਹੀ-ਹੌਲਦਾਰ ਸੀ।
ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ,
ਨੇਰੀ ਕਦੋਂ ਖਲੋਏਗੀ?
ਧਰਤੀ 'ਚ ਬੀਜੇ ਸਿਰਾਂ 'ਚੋਂ,
ਕਦੋਂ ਫਸਲ ਪੈਦਾ ਹੋਏਗੀ?

ਅਦਾਲਤਾਂ 'ਤੇ ਕਸਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਪੁਲੀਸ ਸ਼ਿਕੰਜਾ

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੁਲੀਸ ਰਾਜ ਦੇ ਪੰਜੇ ਹੋਰ ਫੈਲਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੁਲੀਸ ਢਾਂਚੇ ਨੇ ਹੁਣ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਲੈਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 'ਚ ਸਿੱਧਾ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਲੋਂ ਜਮਾਨਤ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋਏ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਰਿਹਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਵੀ ਹੁਣ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ।

ਹੁੰਦਾ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜਮਾਨਤ ਅਦਾਲਤ 'ਚੋਂ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਚਿੱਟੇ ਕੱਪੜਿਆਂ 'ਚ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅੱਗੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਰਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪੁਲੀਸ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ 'ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਨਵਾਂ ਕੇਸ ਮੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੁਲੀਸ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਹੋਛੇ ਹਥਿਆਰਾਂ 'ਤੇ ਉੱਤਰ ਆਈ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਹੀ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਤੇ ਮਜੀਠਾ ਪੁਲੀਸ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਪੁਲੀਸੀਏ ਹਰ ਹੋਜ਼ ਬੇਹੱਦ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਦੁਆਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੜੇ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ। ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੇ ਅਜੀਬ ਹਾਲਤ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਮਹੀਨੇ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਆਗੂ ਭਾਈ ਵਿਰਸਾ ਸਿੰਘ ਵਲਟੋਹਾ ਦੀ ਜਮਾਨਤ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਵਰਕਰ ਉਸ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅੱਗੇ ਆ ਖੜੇ। ਜਦੋਂ ਪੁਲੀਸ ਭਾਈ ਵਿਰਸਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਪੁਲੀਸ ਅਤੇ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਵਰਕਰਾਂ ਵਿਚ ਝੜੱਪ ਹੋ ਗਈ। ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਹਾਸੋਹੀਣੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਉਦੋਂ ਬਣ ਗਈ ਜਦੋਂ ਪਿਛਲੀ 30 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਇਕ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਭਾਈ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮੈਹਤਾ ਦੀ ਜੱਜ ਨੇ ਜਮਾਨਤ ਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲਈ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਜੱਜ ਨੇ ਜਮਾਨਤ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ ਤਿਉਂ ਹੀ ਇਕ ਛੋਟੇ ਬਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਜੱਜ ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਫੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਹਾਲਤ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਮੁੜ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਮਾਨਤਾ ਕਰਵਾਉਣੀਆਂ ਹੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਇਉਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਘੱਟ ਖਤਰਨਾਕ ਦੋਸ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਫੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਮਾਨਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੁਲੀਸ ਉਸ ਨੂੰ ਰਿਹਾਸਤ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਉਸ 'ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਖਤਰਨਾਕ ਕੇਸ ਪਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕੀ ਗਰੰਟੀ ਹੈ ਕਿ ਪੁਲੀਸ ਜਮਾਨਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਿਰਾਸਤ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਝੂਠੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਚ ਮਾਰ ਕੇ ਖਪਾ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗੀ।

ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰਸ਼ਾਹੀ ਨੇ ਜੱਜਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜਮਾਨਤਾਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧਮਕਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ

ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪੁਲੀਸ ਵਲੋਂ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਇਹ ਗੱਲ ਲੀਕ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਫੜੇ ਗਏ ਇਕ ਖਾੜਕੂ ਦੀ ਡਾਇਰੀ 'ਚ ਇਕ ਜੱਜ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਸਾਥੀ ਦੀ ਜਮਾਨਤ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ 30 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਇਹ ਜੱਜਾਂ ਨੂੰ ਟੇਡੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਧਮਕਾਉਣ ਦੀ ਇਕ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਚਾਲ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਮਤਲਬ ਇਹ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਜੱਜਾਂ ਨੇ ਜਮਾਨਤਾਂ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਨੀਆਂ ਬੰਦ ਨਾ ਕੀਤੀਆਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਉਹ ਖਾੜਕੂਆਂ ਤੋਂ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪੁਲੀਸ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਪ ਕਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਵਸੂਲਦੀ ਹੈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰ ਨੇ ਜ਼ਿਕਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਇਕ ਮੀਟਿੰਗ 'ਚ ਸ਼ਰੇਆਮ ਜੱਜਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਜਾਹਰ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਮਾਨਤਾਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਰਜਣ ਇਸ਼ਾਰਾ ਸੁੱਟਿਆ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਿਰਫ ਤਾਂ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਏਗੀ ਜੇ ਉਹ ਜਮਾਨਤਾਂ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਪਿਛਾਹ ਖਿੱਚਣਗੇ। ਉਪਰੋਕਤ ਕਾਲੀਗਰਜ 'ਚ ਫੜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜਮਾਨਤਾਂ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੱਜ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਈ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਜੱਜਾਂ 'ਤੇ ਗਿਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਸਿਰਫ਼ ਏਨੀ ਹੈ ਕਿ ਪੁਲੀਸ ਜਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕਸੂਰ ਦੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫੜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਜੱਜਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਦੰਭ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਮਾਨਤਾਂ ਦੀਆਂ ਅਰਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦੇਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਕੇਸਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪੁਲੀਸ 90 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਫਰਦ ਜ਼ੁਰਮ ਹੀ ਅਦਾਲਤ 'ਚ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਜੱਜ ਕੋਲ ਜਮਾਨਤ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ। ਫਿਰ ਬਹੁਤੇ ਕੇਸਾਂ ਵਿਚ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਲੁੱਡੀਂਦੇ ਸਬੂਤ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਉਸ ਵਿਰੁੱਧ ਏਨੀ ਹਾਸੋਹੀਣੀ ਕਹਾਣੀ ਘੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਆਮ ਸੂਝ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜੱਜ ਕੋਲ ਦੋ ਹੀ ਰਾਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਕਹਾਣੀ 'ਤੇ ਇਤਬਾਰ ਕਰ ਕੇ ਜਮਾਨਤ ਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਰੱਦ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤੇ ਆਪ ਇਸ ਹਾਸੋਹੀਣੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਖੂੰਹਦੀ ਸਾਖ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਮਿਲਾਉਣ ਦਾ ਭਾਗੀ ਬਣੇ ਅਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜਮਾਨਤ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਜੇ ਕਈ ਵਾਰ ਜੱਜ ਨੂੰ ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਜਮਾਨਤ 'ਤੇ ਰਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਉਹ ਜਮਾਨਤ 'ਤੇ ਰਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕਈ ਕੇਸਾਂ ਵਿਚ ਉਤਲੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਇਉਂ ਕਾਰਨਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

○ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਵਲੋਂ ਨਵੇਂ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ ਖਤਰਨਾਕ ਸਲਾਹ

○ ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਗਵਰਨਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ “ਪੰਜਾਬ ਮਸਲੇ” ਬਾਰੇ ਸਲਾਹਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹੋੜ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ’ਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਤਾਂ “ਪੰਜਾਬ ਮਸਲੇ” ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਬੰਦ ਫਾਰਮੂਲੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜੇਬਾਂ ’ਚ ਪਾਈ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਨਵੇਂ ਗਵਰਨਰ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਇਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਟੋਟਕੇ ਗਵਰਨਰ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ’ਚ ਬਿਠਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ’ਚੋਂ ਸੀ. ਪੀ. ਐਮ. ਦੇ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਸੁਰਜੀਤ, ਪੰਜਾਬ ਕੇਸਰੀ-ਜੱਗਬਾਣੀ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਵਿਜੈ ਚੌਪੜਾ, ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਯਸ਼, ਨਵਾਂ ਜਮਾਨਾ ਦੇ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਨੰਦ ਤੇ ਸੱਤਪਾਲ ਡਾਂਗ ਵਰਗਿਆ ਦੀਆਂ ਸਲਾਹਾਂ ’ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਨਫਰਤ ਨਾਲ ਥੁੱਕ ਛੱਡਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨੁਸ਼ਖਿਆ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰ-ਤੱਤ ਇਕੋ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰ-ਤੱਤ ਹੈ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁੱਟੋ। ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਪ੍ਰਗਾਓ। ਅੱਜ ਤੱਕ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਗਵਰਨਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਖਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹਾਂ ’ਤੇ ਚੱਲੇ ਹਨ ਪੰਜਾਬ ’ਚੋਂ ਜਲੀਲ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਗਏ ਹਨ।

ਪਰ ਇਕ ਹੋਰ ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਦੀ ਧਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਜਾਂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ’ਚੋਂ ਹੀ ਇਕ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਸਮੂਹ ਦੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ ਵੀ. ਐਨ. ਨਰਾਇਣਨ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸੱਜਣ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਚੋਣਾਂ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਅਲਮਬਰਦਾਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪਰਗਟ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਸਮੂਹ ਦੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਇਕ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਮਨਾਂ ’ਚ ਇਸ ਸੱਜਣ ਦੇ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਪੱਖੀ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰਮ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਸ ਭੱਦਰ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਦੇ 9 ਅਗਸਤ ਦੇ ਅੰਕ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਲੇਖ “ਪੰਜਾਬ ਅਗਲੇਰੇ ਕਾਰਜ” ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦੇਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਹੈ, “ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੁਲੀਸ ਤੇ ਖਾੜਕੂਆਂ ਵਿਚਲੀ ਟੱਕਰ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਖਾੜਕੂਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਲੜਾਈ ’ਚ ਬਦਲਣ ਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਕੀ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ?”

ਇਸੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਲੇਖ ਵਿਚ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਨਵੇਂ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਗਵਰਨਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਦਸਦਿਆਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ਜਦੋਂ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਗਵਰਨਰ ਨੇ ਸੱਤ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣਾ ਔਹਦਾ ਸੰਭਾਲਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ’ਚ ਕੋਈ ਹਕੂਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਖਾੜਕੂਆਂ ਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹਕੂਮ ਚਲਦਾ ਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਨੋਬਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨੀਵਾਂ ਸੀ। ਜਨਰਲ ਮਲਹੋਤਰਾ ਨੇ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਦਬਦਬੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਜਨਰਲ ਮਲਹੋਤਰਾ ਦੀ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਲਾਂ ਤੇ ਹਕੂਮਤੀ ਅਮਲੇ ਫੈਲੇ ਦੇ ਮਨੋਬਲ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਖਾੜਕੂਆਂ ਨਾਲ ਲੜ ਸਕਣ।” ਨਵੇਂ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦੇਂਦਿਆਂ ਵੀ. ਐਨ. ਨਰਾਇਣਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਹੁਣ ਉਥੋਂ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਪਿਛਲਾ ਗਵਰਨਰ ਛੱਡ ਕੇ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜੇ ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਸਹਿਜਮਤੇ ਸੋਚਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ. ਐਨ. ਨਰਾਇਣਨ ਦੀ ਇਸ ਸਲਾਹ ਦਾ ਅਸਲੀ ਅਰਥ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ? ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੀ ਕਮੀਨਗੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੜ ਰਹੇ ਖਾੜਕੂਆਂ ਦੇ ਗਲ ਪੁਆਉਣ ਦੀ ਨੀਯਤ ਪਾਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਹ ਬੜੀ ਚੁਸਤੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਤਾਂ “ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨੀਵੇਂ ਮਨੋਬਲ” ਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਮਨੋਬਲ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਹੀ ਪਲ “ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਲਾਂ ਤੇ ਹਕੂਮਤੀ ਅਮਲੇ ਫੈਲੇ ਦੇ ਮਨੋਬਲ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ” ਲਈ ਪਿਛਲੇ ਗਵਰਨਰ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰਾ ਜੱਗ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਰਲ ਮਲਹੋਤਰੇ ਨੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਲਾਂ ਤੇ ਹਕੂਮਤੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਮਨੋਬਲ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਕੀ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟਿਆ ਅਤੇ ਖਾੜਕੂਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਖਬਰਾਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ’ਚ ਛਾਪਣ ’ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਈ। ਇਉਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖਾੜਕੂਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ’ਚ ਠੱਲ ਪਈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਖਾੜਕੂਆਂ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ’ਚ ਨਿਤਰਣ ਦੀ ਪਰਕਿਰਿਆ ’ਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਈ। ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਦੀ ਇਸ ਦਲੀਲ ਦਾ ਕੀ ਬਣਿਆ ਕਿ ਖਾੜਕੂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਗਰ ਲਾਈ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਖਾੜਕੂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਗੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਏਨਾਂ ਭੈਅ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਪਰੋਕਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਨਕਾਬ ਵੀ ਲਾਹ ਮਾਰਿਆ।